

Specific features, as well as factors of influence on the formation of a corporative culture of students disclosed.

Key words: culture, corporative culture, higher education institution, personality, student.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 37.013.32:305

С. М. Гришак

КРИТИКА ТРАДИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Наприкінці 60-х років ХХ століття в західних країнах стали розповсюдженими педагогічні ідеї, в яких викривався зв'язок освітньої системи з явищами соціальної нерівності. З метою пояснення феномена відтворення нерівності через систему освіти західними філософами і соціологами освіти, педагогами були висунуті певні концепції та теорії, які доводили, що школа поряд з іншими соціальними інститутами є агентом культурного відтворення, відтак будь-яка нерівність, що існує в суспільстві, неодмінно відтворюється і в освітніх інституціях: *теорія мовного коду* (Б. Бернстайн (B. Bernstein)); *теорія школи та промислового капіталізму* (С. Боулз (S. Bowles) та Г. Гінтіс (H. Gintis)); *теорія прихованої програми* (І. Ілліч (I. Illich)); *критична теорія освіти* (або теорія критичної освіти і навчання) (Паулу Фрейре (P. Freire), Анрі Жиро (H. A. Giroux), Пітер Макларен (P. McLaren), П'єр Бурдьє (P. Bourdieu)) та ін.. Незважаючи на той факт, що вище перелічені теорії та концепції пояснювали соціальну нерівність переважно в контексті класового чи расового походження тих, хто навчається, їх значущість вважаємо неочіную для розвитку феміністської теорії освіти, представниці якої в якості основної поставили існуючу в системі освіти проблему гендерної нерівності, довівши, що освіта є не тільки класово нейтральною, вона не є й гендерно нейтральною (С. Джексон (S. Jackson), К. Вейлер (K. Weiler), Ф. Джексон (P. Jackson) та ін.). Феміністські теорії, викриваючи існуючу в системі освіти нерівність, зумовлену гендерними відмінностями, стверджували, що проблема міститься в нерівних можливостях навчання хлопців та дівчат і нерівному використанні освітніх ресурсів. Закріплює і підтримує нерівне становище статей в освіті так званий «hidden curriculum» (прихований куррикулум, план, програма). Ідея «прихованого навчального плану» (далі – ПНП) була вперше сформульована американським соціологом освіти Ф. Джексоном

у книзі «Життя в аудиторіях» де він, аналізуючи інституціональну освіту, виділив у ній дві складові – «формальний навчальний план», що відкрито визначав цілі та цінності навчання та «прихований» [13]. Інший варіант даного поняття, що існує в науковому обігу і близький за змістом – «hidden agenda» (прихований або латентний порядок денний) [14]. Західні автори особливо підкреслюють силу впливу ПНП, який неусвідомо та латентне відтворює нерівність, відтак вважають його у багатьох відношеннях більш ефективним, ніж явний.

Радянськими дослідниками в галузі педагогіки та психології подібні дослідження не проводилися, тож перші роботи, присвячені проблемам нерівних статевих відносин у системі освіти, виникають у контексті гендерної педагогіки вже у пострадянський час (О. Кікінежді, О. Луценко, О. Марущенко, О. Плахотнік, О. Ярська-Смірнова та ін.).

Метою даної статті є здійснення критичного розгляду сучасної системи освіти, в основі якої містяться дії прихованого навчального плану як механізму, що відтворює статеву нерівність, обумовлену гендерними відмінностями, в загальноосвітній та вищій школах пострадянських країн.

В. Дудіна визначає прихований навчальний план як сукупність культурних смислів і моделей, які транслуються освітнім середовищем, системою взаємозв'язків і відносин, зразками колективних дій, що формуються в процесі освітньої комунікації, реально реалізованими в цьому середовищі цінностями і нормами [1, с. 101]. Вітчизняні дослідниці О. Луценко та О. Плахотнік пояснюють відміну прихованого курикулуму від явного «імпліцитним або неусвідомленим змістом викладання», відтак інформація у прихованому курикулумі «передається невербальним шляхом, або транслюється глибинними структурами дискурсу» [2; 3]. Цілком поділяємо думку О. Луценко, що мова йде не тільки про безпосередні уроки, «а й про метауроки як про ті способи комунікації, які самі є навчальними, незалежно від фактичного змісту передаваного тексту» [2, с. 477]. За словами В. Созаєва, ПНП – це «знання, вміння, навички, які засвоюють ті, хто навчається, крім основної навчальної програми, в процесі вивчення навчального матеріалу, життєдіяльності в просторі навчального закладу та комунікації з учителями, однокласниками та іншими людьми, пов'язаними з системою освіти» [4, с. 120]. До того ж, на думку О. Марущенко, «Прихований навчальний план» – це «тіньовий» бік освіти, мегамеханізм, який обслуговує патріархатний режим пануючої культури» [5, с. 57].

Дослідники виділяють наступні складові дії ПНП: 1) внутрішня організація освітнього закладу, гендерні відносини в педагогічному колективі, гендерна стратифікація викладацької професії; 2) зміст навчальних предметів, навчально-методична література; 3) стиль викладання та педагогічні комунікації. Як відзначають науковці, ці виміри невидимого навчального плану не тільки укріплюють «сексистське визначення жінок і чоловіків» [6, с. 127], але й «підтримують гендерну

нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче і нетипове» [7, с. 81].

Вважаємо за доцільне пояснити прояв дії прихованого навчального плану щодо відтворення гендерної нерівності в системі освіти, спираючись, зокрема, на дослідження цього питання в пострадянських країнах.

По-перше, ПНП проявляється через організацію освітніх установ, що включає не тільки педагогічний колектив і приміщення, але й систему правил, за якими учасники педагогічного процесу взаємодіють між собою, прийнятий порядок, що дозволяє їм працювати. На разі, сучасна організація навчальних закладів, зокрема і вищих, відбиває гендерну стратифікацію суспільства і культури в цілому, демонструючи на своєму прикладі нерівний статус жінок і чоловіків, гендерну асиметрію сучасних педагогічних кадрів. Відзначимо, що, незважаючи на фемінізацію професій викладача та вчителя (за даними експертів із усіх пострадянських країн доля жінок у цій професії коливається в межах 85–95%), існує певна ієрархія в цій сфері – як правило, нижчі щаблі цієї професії (вчителя, викладачі, секретарі та обслуговуючий персонал) займають жінки, у той час як директора шкіл та ректори університетів – чоловіки. Це стосується і рівнів освіти. Якщо педагогічний склад закладів початкової та середньої освіти на 90–95% складають жінки, то з підвищенням статусу освітнього закладу кількість жінок у середовищі науково-педагогічних кадрів зменшується. Крім того, існує й негласний розподіл на «жіночі» (соціально-гуманітарні) та «чоловічі» (фізико-математичні) спеціальності.

Цілком очевидно, що, приймаючи таку організацію освітніх установ як природну, молода людина буде засвоювати те, що вчитель – жіноча професія, начальники – це чоловіки, а жінки – їх підлеглі тощо, та відтворювати це в своїй ідентичності і відповідних моделях поведінки. Дія прихованого курикулуму в такому разі спрямовується на закріплення існуючої гендерної асиметрії, обмежуючи самореалізацію як юнаків, так і дівчат, і впливаючи на їхній подальший професійний вибір. Не викликає сумніву, що пріоритетні заняття та дисципліни, що відповідають чоловічим і жіночим ролям вписуються в глобальний контекст розподілу праці між статями. Як відзначає О. Слободянюк: «Навіть вважаючи загалом, що професія однаково важлива, молодь без опору здійснює дуже стереотипний вибір. До того ж, у справу втручається також логіка соціального позиціонування, згідно з якою престиж професії (у свою чергу пов'язаний з їхньою кар'єрною перспективою) накладається на ієрархію, що існує між статями. Так, стереотип науковця як особи логічної, передбачуваної, зосередженої, вочевидь більше підходить чоловічому стереотипові, ніж жіночому. Крім того, дівчата сумніваються у своїй компетентності щодо «чоловічих» професій...» [8, с. 483].

За словами, О. Ярської-Смирнової: «... якщо не розпізнати, не розчаклувати ці вимоги тотожності як сконструйовані соціально, то дуже легко прийняти їх за «природні», стало бути, універсальні, незмінні,

визначені раз і назавжди» [6, с. 128]. Дослідниця вважає, що навчальні заклади, керівником яких є жінки, стають надзвичайно важливим джерелом для ідентифікації студенток, які мають можливість бачити жінку в ролі керівника, а студенти-юнаки – переконатися в тому, що відповідальні пости можуть займати не тільки чоловіки.

По-друге, прихований навчальний план присутній у змісті навчальних предметів та навчально-методичній літературі, які демонструють наявність гендерно стереотипізованої інформації в змістовному наповненні та ілюстраціях підручників, мові викладання навчального матеріалу. Це підтверджує низка досліджень, присвячених проведеній у ряді пострадянських країн гендерній експертизі як підручників початкової та середньої школи (Д. Алімджанова, В. Гайденко, М. Кушнір, С. Риков, Т. Щурко та ін.), так і навчальних посібників для вишів (О. Вороніна, Н. Козлова, Л. Пушкарьова, Т. Рябова, О. Ярська-Смирнова та ін.).

Результати проведених експертиз довели, що навчальній літературі будь-якого рівню (початкова, середня або вища школа) характерні наступні ознаки: мовний андроцентризм (чоловічо-центрованість мови); «чоловіча нормативність» (в ілюстративних прикладах чоловік зображується в 2,5 – 3 рази частіше за жінку); особистісність «чоловічих» та «жіночих» портретів (жіночі риси – експресивні (турботливість, емоційність тощо), чоловічі – інструментальні (активність, сміливість, раціональність, успішність і т. ін.)); статево відповідність соціальних ролей (традиційно успадковані ролі жінки – сімейні, звернення до сімейних жіночих ролей, особливо в початковій школі, у 1,5 рази частіше), чоловічі ролі здебільшого пов'язані з певними професіями (чоловічі професії згадуються в 3–4 рази частіше); закріплення за статтю певної сфери діяльності (приватна сфера – жіноча, публічна – чоловіча; у професійній області жінкам відводиться сфера послуг, освіти, медицини (домінування жінок в освітянській галузі порівняно з чоловіками – 80% проти 20%), а чоловікам – сфера політики, економіки, керівництва і т. ін.). Аналіз навчальної літератури вищої школи, дозволив дослідникам дійти висновку, що: «Існуюча система підготовки фахівців у галузі соціальних і гуманітарних наук не тільки не дає професійних знань із гендерних досліджень, але й продовжує відтворювати традиційні стереотипи щодо жінок і чоловіків і, тим самим, сприяє посиленню гендерної асиметрії і ієрархії» [9, с. 9].

По-третє, одним із компонентів ПНП, за словами О. Маруценка, є «важко вловимий» [5] – це комунікація викладачів зі студентами, вчителів із учнями, відтак прихований курикулум має свій прояв у мові навчального співтовариства, стилі викладання та навчання, взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу, системі традицій навчального закладу, а також у механізмах оцінювання, схвалення, заохочення та засудження.

На жаль, цей аспект дії прихованого навчального плану малодосліджений, тим не менш рідкісні вивчення вербальних і

невербальних комунікаційних практик в освіті, що проводилися як зарубіжними дослідниками (Е. Гідденс (E. Giddens), Р. Холл (R. Hall) і Б. Сендлер (B. Sandler), так і науковцями з пострадянських країн, засвідчують, що в аудиторії з дівчатами поводяться по-іншому, ніж із юнаками.

Звертаючись до сучасного досвіду дослідників із пострадянських країн, відзначимо, що спостереження за роботою педагогів дали змогу дослідникам виділити комплекс типових учительських дій, які сприяють формуванню в тих, хто навчається, уявлень про статі як діаметрально протилежні, що зумовлює утвердження гендерної нерівності: 1) *ті, що надають перевагу ученицям* (переважна меншість), наприклад, звернення до учениць за ім'ям, до учнів – за прізвищем, що або наближує до себе, як у першому випадку, або віддаляє, як у другому; 2) *ті, що надають певну перевагу учням* (зустрічаються частіше), наприклад, стимулювання юнаків до ініціативи та самовираження, самостійності, чекання від них високих результатів (публічно на цьому наголошуючи), особливо там, де потрібна логіка, абстрактне мислення; пояснення поганой успішності хлопців недостатньою старанністю і посидючістю, тоді як у випадку з дівчиною – відсутністю здібностей і таланту; до учнів дисциплінарні вимоги менш суворі – зазвичай, дрібні поведінкові огріхи їм вибачаються і т. ін.; 3) *умовно нейтральні* (залежать від контексту), що пов'язані з намаганням педагога, наприклад, за статевим принципом поділити клас, дати різні вправи (учням – креативні та на кмітливість, натомість, ученицям – на відтворення навчального матеріалу тощо), звертатися частіше до учнів тієї статі, для якої цей предмет начебто важливіший (за стереотипним розподілом дисциплін на «чоловічі» і «жіночі»); виказувати страхи, пропагувати, нав'язуючи власний досвід [10, с. 99–100; 5, с. 64].

Не можна не погодитися з висловлюванням дослідниці-філолога Є. Каркищенко, що: «Той факт, що увага вчителів по відношенню до дівчаток і хлопчиків розрізняється якісно і кількісно, давно вже перестав бути гіпотезою...», і цьому підтвердження – проведене нею дослідження, яке яскраво засвідчило «існування, можливо, несвідомих установок вчителів, які сприяють активізації прийомів прихованого тиску на дівчаток і проявляються в комунікації за допомогою використання певних синтаксичних та лексичних конструкцій», а відтак цінним вважаємо її висновок, що: «Щоденна практика розподілення за ознакою статі вносить свій внесок у створення відмінностей, і ці відмінності, у свою чергу, ведуть до нерівності» [11, с. 89–92].

Очевидно, що через вище перелічені освітні компоненти, що вбудовані в традиції та ритуали освітнього закладу, офіційний навчальний план та комунікаційні процеси, що відбуваються у його межах, прихований курикулум насаджує ті особистісні риси, моделі поведінки та той набір гендерних ролей, які виправдовуються та очікуються суспільством, не суперечать загальній ідеології гендерного конструювання, таким чином намагаючись переконати, що «існують дві

статі, які є вкрай несхожими між собою, ледь не протилежними біологічними видами, саме через що й займають кардинально різні позиції в суспільстві (чоловіча є домінуючою), і так має бути» [5, с. 57].

Не дивно, що через насадження гендерної сегрегації та поляризації «прихований навчальний план» сприяє відтворенню нерівності статей в освіті. Досліджуючи англосаксонський досвід щодо розв'язання проблеми нерівності в освіті, зумовленої дією прихованого навчального плану [8], О. Слободянюк посилається на статтю Ніколь Москоні, яка рекомендує діяти в трьох напрямках для зміни становища: «Я розрізнятиму три рівні: політичний, що стосується навчальних програм і передбачених ними різновидів перебігу навчального процесу; інституційний: дії, спрямовані на викладачів і учнів; психологічний: робота з викладачами і учнями щодо проблем ідентичності» [12, с. 268]. Українська дослідниця пояснює, що на першому етапі потрібно подбати, щоб освітні програми відповідали принципу паритету між чоловіками і жінками, аби вони однаковою мірою були об'єктами і творцями знань. Інший напрям, в якому мали б діяти відповідальні особи освітньої системи, стосується зміни образу дисциплін та методики їх викладання, а відтак потрібно позбутися практики поділяти науки на «важкі» (чоловічі) та «легкі» (жіночі). Успішність другого етапу, пов'язаного з диференційованою соціалізацією статей, залежить від підготовки викладачів. Англосаксонські дослідження, за словами О. Слободянюк, засвідчили, що «вибір викладачем того чи іншого педагогічного підходу впливає на якість засвоєння знань представників різних статей. Викладач має чітко наголошувати, що жодну дисципліну не призначено для якоїсь однієї статі. І, нарешті, якщо ми хочемо змін у переконаннях, цінностях і практиках, слід вдаватись до глибокої психологічної роботи з кожною особистістю» [8, с. 483–484].

З огляду на вище викладене, можна з упевненістю стверджувати, що сучасна традиційна система освіти, в основі якої містяться дії прихованого навчального плану, відтворює гендерну нерівність, транслюючи традиційні усталені цінності патріархатної культури, спрямовуючись на закріплення існуючої гендерної асиметрії, що обмежує самореалізацію як юнаків, так і дівчат, і впливає на їхній подальший професійний вибір.

Цілком виправданим вважаємо пошук сучасних дослідників нової парадигми освіти, зокрема вищої, яка б була спрямована по-перше, на подолання ієрархії та нерівності «жіночого» і «чоловічого» в освітньому процесі вищих навчальних закладів, усунення дискримінаційних практик щодо його організації; по-друге, на збалансування гендерної асиметрії педагогічного співтовариства; по-третє, на деконструкцію традиційних патріархатних стереотипів щодо статево рольової взаємодії статей як в освітньому, так і соціокультурному просторі; і в останнє, на конструювання паритетних і гармонійних відносин тих, хто навчає та навчається, толерантне ставлення одне до одного, на збалансоване співіснування статей. Такою новою парадигмою в освіті пострадянських країн вважаємо гендерну.

Список використаної літератури

1. Дудина В. И. Экспертные культуры и скрытая учебная программа в высшем образовании / В. И. Дудина // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – № 2 (31). – Т. VIII. – С. 93–125. 2. Луценко О. А. Гендерна освіта й педагогіка / О. А. Луценко // Основи теорії гендеру : [навч. посіб. / відп. ред. Скорик М. М.]. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 476–503. 3. Плахотнік О. В. Курикулум як дискурс: явне й приховане / О. В. Плахотнік // Інтелект. Особистість. Цивілізація : темат. зб. наук. пр. із соціал.-філос. проблем / МОН України, ДонНУЕТ ім. М. Тугана-Барановського ; голов. ред. О. О. Шубін. – Вип. 6. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. – С. 318–323. 4. Созаев В. В. Раздвигая границы толерантности: Гендерная педагогика как методика воспитания антисексизма / В. В. Созаев // Вестник Владивостокского гос. ун-та экономики и сервиса. – 2006. – № 1. – С. 120–124. 5. Марущенко О. А. «Прихований навчальний план» сучасної школи: методологія та структурування предмету дослідження / О. А. Марущенко // Гендер-PRO : Зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. студентства й наукової молоді. – Харків, 2013. – Вип. 1. – С. 57–64. 6. Ярская-Смирнова Е. М. Гендерная социализация в системе образования: скрытый учебный план / Е. М. Ярская-Смирнова // Равные права и равные возможности женщин и мужчин в сфере высшего образования. Гендерное образование в России. Сб. мат-лов / Сост. : Е. А. Баллаева, О. А. Воронина, Л. Г. Луныкова. – М. : Макс-Пресс, 2008. – С. 125–137. 7. Кравець В. П. Педагогіка та психологія: гендерний аспект: [навч. посіб.] / В. П. Кравець, О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2004. – 124 с. 8. Слободянюк О. М. Гендерна нерівність в освіті: прихований навчальний план (англосаксонський досвід) / О. М. Слободянюк // Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (27–29 квітня 2011 р.). – Тернопіль, 2011. – С. 481–484. 9. Гендерная экспертиза учебников для высшей школы / Под ред. О. А. Ворониной. – М. : РОО МЦГИ. – ООО «Солтэкс», 2005. – 260 с. 10. Штылева Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ / Л. В. Штылева. – М. : ПЕР СЭ, 2008. – 316 с. 11. Каркищенко Е. А. Гендерные стереотипы: дискурсные средства формирования и репрезентации в коммуникативном поведении подростков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Каркищенко Елизавета Александровна. – М., 2014. – 272 с. 12. Москоні Н. Статевий розподіл знань: як конститується стосунок до знання // Про рівність статей. Збірник / [Пер. з фр. ; під заг. ред. О. Хоми]. – К. : ППС-2002, 2007. – С. 253–275. 13. Jackson P. W. Life in Classrooms / Philip W. Jackson. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 1968. – 177 pp. 14. The Unstudied Curriculum: Its Impact on Children / Norman V. Overly, Ed. – Washington, DC: Association for Supervision and Curriculum Development, 1970. – 141 pp.

Гришак С. М. Критика традиційної системи освіти пострадянських країн: гендерний аспект

У статті здійснено критичний розгляд сучасної системи освіти пострадянських країн. Доведено, що освіта не є гендерно нейтральною через існування статевої нерівності, що зумовлена гендерними відмінностями. Нерівне становище статей в освіті підтримує «прихований навчальний план». Визначено, що сучасна організація навчальних закладів, зокрема і вищих, відбиває гендерну стратифікацію суспільства і культури, гендерну асиметрію педагогічних кадрів, що виявляється в гендерній ієрархії педагогічної професії, а також негласному розподілі спеціальностей на «жіночі» та «чоловічі». Проведена гендерна експертиза навчальної літератури виявила гендерно стереотипізовану інформацію в змісті та ілюстраціях підручників, мові викладання навчального матеріалу. Спостереження за роботою педагогів дозволило виділити комплекс типових учительських дій, які сприяють формуванню в тих, хто навчається, уявлень про статі як діаметрально протилежні. Всі ці прояви прихованого навчального плану зумовлюють утвердження в системі освіти пострадянських країн гендерної нерівності.

Ключові слова: система освіти пострадянських країн, прихований навчальний план, гендерна асиметрія, гендерна нерівність.

Гришак С. Н. Критика традиционной системы образования постсоветских стран: гендерный аспект

В статье дан критический анализ современной системы образования постсоветских стран. Доказано, что образование не является гендерно нейтральным из-за существования полового неравенства, которое обусловлено гендерными различиями. Неравное положение полов в образовании поддерживает «скрытый учебный план». Определено, что современная организация учебных заведений, в том числе и высших, отражает гендерную стратификацию общества и культуры, гендерную асимметрию педагогических кадров, что проявляется в гендерной иерархии педагогической профессии, а также негласном распределении специальностей на «женские» и «мужские». Проведенная гендерная экспертиза учебной литературы обнаружила гендерно стереотипизированную информацию в содержании и иллюстрациях учебников, подаче учебного материала. Наблюдения за работой педагогов позволили выделить комплекс типичных учительских действий, которые способствуют формированию у обучающихся представлений о полах как диаметрально противоположных. Все эти проявления скрытого учебного плана содействуют утверждению в системе образования постсоветских стран гендерного неравенства.

Ключевые слова: система образования постсоветских стран, скрытый учебный план, гендерная асимметрия, гендерное неравенство.

Hryshak S. Critique of Traditional Post-Soviet Countries Education System: gender dimension

The article gives a critical examination of the modern system of education in the post-Soviet countries. It is proved that education is not gender-neutral because of the existence of sexual inequality based on the gender differences. The unequal position of the men and women in education is supported by a "hidden curriculum". It is manifested in the organization of educational institutions and prescribed rules; in the content of subjects and educational-methodical literature; in pedagogical communication.

It is determined that the modern organization of educational institutions reflects the gender stratification of the society and culture. Also it demonstrates an example of the unequal status of women and men, the gender asymmetry of the modern pedagogical staff, which is manifested in the gender hierarchy of the teaching profession, and the tacit distribution of specialties on "female" (social-humanitarian) and "male" (physical and mathematical).

The gender expertise were conducted in the educational institutions of the post-Soviet countries to study on the images of women and of men projected by school textbooks, student books and literature. Based on the results, study demonstrates that the content of many textbooks contains gender biased materials and stereotyped impressions and portrays a manifestation of gender inequity.

The researchers from the post-Soviet countries after observing school and universities teachers could lay special emphasis on a complex of typical teachers' actions that contributed to the formation of students' ideas about sex as a diametrically opposed.

All these manifestations of the hidden curriculum contribute to the increase of gender inequality within the education system of the post-Soviet countries

Key words: the education system of the post-Soviet countries, hidden curriculum, gender asymmetry, gender inequality.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

UDC 37.04:37.013:316.6

M. O. Doctorovich, M. M. Kazakova

**FOREIGN LANGUAGE AND INFORMATIVE COMPETENCE
OF SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE**

Computerization and globalization are some of the basic processes that determine the development of modern society. In the twenty-first century humanity have finally entered a new era of information that is characterized by the relentless growth of information, dissemination of information